

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. — Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 28.03.2008р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

- В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабин. — Тернопіль, 2004. — 384 с.
3. Дмитриченко М.Ф. Вища освіта і Болонський процес /Дмитриченко М.Ф., Хорошун Б.І., Язвінська О.М., Данчук В.Д. — К.: Знання України, 2006. — 440 с.
 4. Левківський К.М., Сухарніков Ю.В. Завдання щодо забезпечення якості вищої освіти України в контексті Болонського процесу //Вища школа. — 2004. — № 5-6. — С. 86-106.
 5. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. — К., 2003. — 200 с.
 6. Теорія і методика музичного виховання дітей дошкільного віку: Програми вищих пед. навч. закладів /Укл. А.С.Шевчук. — К.: Шкіл. світ, 2006. — 36с.
 7. Теорія і методика музичного виховання дітей дошкільного віку: Робоча навч. програма: за вимогами КМСОНП /Укл. А.С.Шевчук. — К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2007. — 32 с.
 8. Эффективная презентация: Базовые навыки подготовки и проведения выступлений перед аудиторией. — К.: ККТ, 2001. — 70 с.

Резюме. Охарактеризованы ведущие принципы кредитно-модульной системы. Осуществлена презентация технологии реализации принципов КМС в процессе разработки программно-методического обеспечения специальных дисциплин. Конкретизирована технология организации научно-исследовательской деятельности студента.

Ключевые слова: принципы кредитно-модульной системы; программно-методическое обеспечение; научно-исследовательская деятельность студента.

The summary. Leading principles of the credit-module system have been described. Technology of realization of principles of the CMS in the process of development of the program and methodical providing of special disciplines has been performed. Technology of organization of scientific research student's activity has been rendered concrete.

Keywords: principles of the credit-module system, program and methodical providing, scientific research student's activity.

Одержано редакцією 15.11.2007.

УДК: 37. 035. 6.

О.М. МІЩЕНЯ

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗНАТЬ

Резюме. В статті розкривається сутність та структура педагогічної культури вчителя в процесі оволодіння старшокласниками гуманітарними знаннями, обґрунтовуються способи та умови громадянської відповідальності особистості. Наводяться приклади ефективної організації навчальної діяльності старшокласників, які мають оволодіти знаннями, уміннями та навичками загальноосвітніх дисциплін та навчитись із багатьох способів діяльності вибирати найбільш ефективні.

Ключові слова: громадянська відповідальність, громадянське мислення, громадянські риси, громадянські знання.

Осмыслиючи дидактично-виховні особливості засвоєння громадянських знань старшокласниками ми виявили, що учні повинні відчувати себе духовними спадкоємцями мистецьких надбань України, часткою народу, якому належать ті духовні скарби, які так високо підносили у своїх творах українські письменники XIX-XX ст. У процесі дослідження, ми проаналізували, тематичний план уроків з української літератури для учнів 10 класу, які дають можливість здійснювати формування громадянської відповідальності при вивченні конкретних тем: *українська література 70-90-х років XIX століття літературний процес останньої третини XIX століття* - Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Михайло Старицький, Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Іван Франко, Борис Грінченко, Павло Грабовський, Володимир Самійленко; *українська література першої третини XX століття літературний процес на зламі двох століть* - Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Архип Тесленко, Степан Васильченко, Олександр Олесь, Володимир Винниченко, Микола Вороний; *літературний процес 1917-1930 років* - Павло Тичина, *поети-неокласики* - Максим Рильський, Володимир Сосюра; *література рідного краю*. [3].

У ході науково-пошукової роботи, ми використували тестові завдання для виявлення громадянських знань старшокласників у процесі проведення наукових бесід. Зокрема, учням були запропоновані тести такого змісту:

Кому приписують авторство пісень „Ой не ходи, Грицю ...”, „Віють вітри, віють буйні ...”, „Засвіт встали козаченьки ...”?

1. Л.Костенко. 2. Т.Шевченку. 3. І. Франкові. 4. Марусі Чурай. 5. Г.Сковороді.

Хто автор пісні „Їхав козак за Дунай ...”?

1. Т.Шевченко. 2. Г.Сковорода. 3. Маруся Чурай. 4. Л.Глібов. 5. С.Климовський. 6. Д.Павличко.

Які з названих народних дум є найдавнішими?

1. „Хмельницький і Барабаш”. 2. „Самійло Кішка”. 3. „Дума про Марусю Богуславку”. 4. „Перемога Корсунська”.

Як виконуються народні думи?

1. Інсценізуються. 2. Виконуються речитативом. 3. Співаються. 4. Читаються.

У процесі констатувального експерименту, ми використовували окремі форми виховного впливу через вивчення літератури рідного краю.

Програма передбачає по дві години щочетверті для вивчення літератури рідного краю. Мету уроку продуктує вибір матеріалу для опрацювання з учнями.

Для ознайомлення учнями з літературою рідного краю вивчали такі форми роботи:

1. Знайомство з літературною картою краю (лекція, учнівські виступи про окремих письменників, виставка творів, використання портретів, фотографій, записів пісень на тексти авторів, що проживають у регіоні).

2. Огляд літературних видань за певний період (виставка творів, учнівські виступи з оглядом книг, альманахів, журналів; зачитування поезій, уривків прози чи драматичних творів).

3. Аналіз яскравого прозового твору (обмін враженнями, з'ясування теми і проблематики, цінності твору для всієї української літератури).

4. Антологія одного вірша (виразне читання напам'ять вибраної поезії, мотивація свого вибору, повідомлення про автора).

5. Урок-зустріч з письменником.

6. Урок, присвячений ювілею відомого в регіоні письменника.

7. „Поезія – це завжди неповторність ...” (огляд поетичної збірки одного або кількох авторів).

Цим не вичерпується перелік форм для проведення уроків про літературу рідного краю. Це можуть бути урок-конкурс, урок-диспут, конференція, екскурсія тощо. Головне – щоб кожен з таких уроків був яскравим і пам'ятним для формування громадянської відповідальності старшокласників.

Вивчаючи науково-педагогічні першоджерела, ми звернули увагу на дослідження, в яких розкривається сутність та структура педагогічної культури вчителя в процесі оволодіння старшокласниками гуманітарними знаннями, обґрунтовуються способи та умови громадянської відповідальності особистості. У процесі проведення дослідження за допомогою анкетування, самооцінок, зрізів контрольних робіт одержали дані про якість гуманітарних знань старшокласниками сутності та компонентів громадянської культури, способи формування громадянської свідомості, які подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Виявлення якості громадянських знань старшокласників (К – 117, в %)

Класи	Одержано відповідей (в процентах)					
	правильних повних		правильних неповних		неправильних	
	констатувальний		констатувальний		констатувальний	
	Початок зрізу	Кінець зрізу	Початок зрізу	Кінець зрізу	Початок зрізу	Кінець зрізу
9 клас	12,7	31,2	21,6	34,7	78,4	34,1
10 клас	29,4	45,7	33,9	39,2	41,2	15,1
11 клас	42,8	48,1	44,4	50,2	12,8	1,7

Якісний аналіз результатів проведеного дослідження показав, що старшокласники володіють певною термінологією громадянської освіти, теоретично вірно обґрунтовують залежність між рівнем сформованості громадянського мислення і громадянської свідомості та їх впливом на результативність навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі, гімназії. Позитивно можна оцінити серйозне ставлення старшокласників до громадянської освіти, про що свідчить майже повна відсутність неправильних відповідей в учнів 10 класу після проведеної контрольної роботи.

За результатами констатувального експерименту 37,3% старшокласників відмітили в себе високий рівень сформованості громадянського мислення, а за оцінками вчителів таких старшокласників було 26,7%, однокласники визначили - 28,4%. Отже, експертні оцінки нижчі за самооцінку. Однак, самооцінки старшокласників значно ближче до оцінки однокласників, ніж вчителів. Це природньо, оскільки вчителі більш реально і професійно оцінюють ступінь сформованості громадянського мислення майбутніх випускників.

Дослідження проведене нами на базі загальноосвітніх шкіл, гімназій м. Рівного та м. Луцька, в якому вивчалась система диференційованих навчальних завдань з гуманітарних дисциплін, що впливали на формування громадянського мислення майбутнього випускника, показало, що у нинішніх навчальних закладах формуванню громадянського мислення в учнів приділяється недостатньо уваги. Тому, основний зміст диференціації навчання був спрямований на оволодіння громадянськими знаннями учнями за допомогою системи пізнавальних завдань. Ці завдання розроблені в межах трьох типів програм навчання і передбачають:

а) планомірне оволодіння громадянськими знаннями і навичками (від репродуктивного до творчого рівнів при вивченні української літератури);

б) різну самостійність старшокласників (від постійної допомоги вчителя, тобто роботи за схемою, до повної самостійності, залежно від навчальних можливостей старшокласників);

в) виявлення рівня проблемності навчальних програм з предметів гуманітарного циклу для формування громадянського мислення.

Зміст експерименту полягав у тому, що для старшокласників експериментальних класів застосовувалась запропонована нами система теоретичних і практичних завдань громадянського спрямування з української літератури. Учні контрольного класу продовжувала навчання без змін. Важливо відзначити, що в

процесі констатуючого експерименту ми виходили з того, що диференційований підхід до навчання буде ефективний лише при умові оптимального інтегрування його з іншими формами виховної роботи.

Для вирішення проблеми навчального навантаження у загальноосвітній школі окремі дослідники Набока О.Г. „Формування ціннісних орієнтацій у старшокласників спеціалізованих класів економічного профілю” [1], Пащенко О.Ю. „Підготовка старшокласників до вибору майбутньої професії працівника міліції” [2], пропонують інформаційний підхід до поняття засвоєння громадянських знань та формування гуманістичних рис особистості і при цьому опираються на теорію інформації як інструмент аналізу.

На основі проведеного нами дослідження вдалося встановити певні факти, які гальмують у навчальній діяльності формування громадянських рис старшокласників. Ми запропонували вчителям загальноосвітньої школи міста Рівного, Луцька (К-47) запитання: “Що на Вашу думку гальмує розвиток громадянських рис майбутніх випускників у процесі навчально-пізнавальної діяльності”. Анкетування, бесіди, інтерв'ю проводили на протязі 2000–2002 років. Аналіз відповідей вчителів проводимо у таблиці 2.

Таблиця 2

Фактори, що гальмують розвиток громадянських рис старшокласників за даними, отриманими від вчителів (К-47, в %)

№	Коротка характеристика факторів	Відповіді вчителів (в %)		
		2003	2004	2005
1	Застарілі авторитарні методи у навчальному процесі	27,0	26,1	28,3
2	Психолого-педагогічна невідповідність вчителя до гуманістичного виховання.	21,2	20,4	24,7
3	Перевантаження вчителів непрямими професійними обов'язками	17,5	15,2	16,4
4	Відсутність нових підручників та посібників	18,1	16,4	16,5
5	Інші фактори	1,2	3,1	3,3

Зафіксовані в таблиці 2 дані свідчать, що в реальній психолого-педагогічній діяльності вчителів є ряд негативних факторів, які знижують ефективність формування громадянських рис майбутніх випускників. Крім того за нашими спостереженнями значна частина вчителів не прагне розвивати такі риси як чесність, людяність, правдивість, доброту на заняттях, мотивуючи таке ставлення перевантаженням навчальної програми та конкретними пізнавальними завданнями. Аналіз даних дав можливість передбачити власний план здійснення констатувального експерименту з питань формування громадянських рис старшокласників.

Раціональна, ефективна організація навчальної діяльності передбачає, що старшокласники 9-11 класів не тільки мають оволодіти знаннями, уміннями та навичками загальноосвітніх дисциплін, але навчитись із багатьох способів діяльності вибирати найбільш ефективні для даної ситуації. Важливо, щоб розвиваючи темп логічного мислення, старшокласники навчились вибирати такий ритм засвоєння навчально-пізнавальної інформації, щоб при цьому не знижувався рівень усвідомлення засвоєного матеріалу, формувалось громадянське мислення.

Приступаючи до здійснення констатувального експерименту, ми виявили, що не всі старшокласники загальноосвітньої школи володіють певними ґрунтовними знаннями гуманітарного спрямування, особливо важливими громадянськими уміннями та навичками, не завжди готові вибрати найбільш реальні для конкретної ситуації способи навчальної діяльності, що впливає на якість формування загальноосвітніх та гуманістичних рис, які проявляються при реалізації пізнавальної та громадської орієнтації.

Згідно програми, старшокласники 11 класу мають навчитись складати план епічного твору, аналізувати висловлювання однокласників та власне усне і письмове висловлювання про політичну подію, давати усний відгук про самостійно прочитаний літературний твір, вміти користуватися довідковим апаратом хрестоматії, встановлювати тимчасовий та причиннонаслідковий зв'язок між суспільними та комунікативними явищами, знаходити прийоми порівнянь, спростувань тощо. [3].

В 11 класі до цих умінь додається нове вміння складати комплексний план власного реферату і письмового висловлювання, підготувати доповідь або наукове повідомлення на літературну тему. Нові програми на перехідний період чітко визначають загальнонаукові розуміння і навички, які необхідно сформувати у старшокласників з кожного предмета гуманітарного циклу.

Результати попереднього дослідження показали, що у майбутніх випускників виникає інтерес до пізнання законів розвитку суспільства та природи; реалізації позитивних моральних якостей громадянських рис, які подаються через вивчення життя і діяльності національних героїв України, певні традиції та твори літератури і мистецтва. У цьому процесі активізується різноманітна діяльність особистості старшокласника, спрямована на засвоєння моральних цінностей українського народу, на особисту участь в конкретній навчально-виховній діяльності.

Досліджуючи процес формування стійкого інтересу до громадсько-політичного життя в Україні, ми запропонували старшокласникам такі питання: “Яку допоміжну літературу (посібники, журнали, газети) ви хотіли б використовувати на уроках, щоб розкрити питання будівництва державності України?”; “Як би ви хотіли використати одержані на уроках знання про людяність, доброту, гуманність: підготувати виступ для наукового повідомлення; виступити з рефератом перед однокласниками; реально допомогти бібліотекарям впорядкувати підручники?”.

Анкетування, бесіди, тобто процес дослідження здійснювали в трьох загальноосвітніх школах м. Рівного, Києва, Луцька, брався до уваги той факт, що достовірні дані можна одержати, коли охопити 10% старшокласників від їх загальної кількості. Ми намагались виявити об'єктивне ставлення майбутніх випускників до книжок, журналів, газет, а також хотіли дізнатись, як вони використовують людяність, доброту, гуманність в практичній діяльності. Крім цього, в бесідах ми одержали дані про те, як впливає бюджет сім'ї на придбання книг, газет та журналів. Виявилось, що в сім'ях старшокласників м. Рівного придбання літератури 136 гр. на рік, м. Києва – 127 гр. на рік, у Луцькому – 113 гр. Узагальнені результати дослідження подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка розвитку інтересу старшокласників до літератури та громадянської діяльності (К-163, в %)

Школи	Роки											
	книжки		журнали		газети		повідомлення		реферати		допомога у побуті	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
м. Луцьк	18,9	23,7	7,6	12,5	74,5	64,1	14,7	24,5	18,4	23,6	66,9	51,9
м. Київ	16,7	18,4	5,8	8,9	77,5	72,7	16,4	17,2	17,6	21,4	66,0	61,3
м. Рівне	12,5	14,4	4,7	7,5	82,8	79,1	12,7	13,5	16,8	18,7	71,5	67,8

Дані, приведені в таблиці 3 показують, як старшокласники володіють загальнолюдськими вміннями та навичками та їх ставлення до реальних дій у навчальному процесі, наприклад, готові робити повідомлення 24,5% старшокласників, реферати (наукові повідомлення) – 23,6%, а практично допомогти у побуті – 21,5%. Ці показники свідчать про те, що майбутні випускники не завжди готові підготувати наукове повідомлення або реферат на задану тему громадянського спрямування. А це безпосередньо впливає на формування їх інтелекту та розвиток власних гуманістичних рис, який здійснюється у надто повільному темпі.

Ми досліджували також ставлення старшокласників до вивчення народних традицій, які, на нашу думку, безпосередньо впливають на почуття національної гордості, та формування гуманістичних рис. З метою вивчення інтересів, захоплень та бажань у старшокласників 10-11 класів запропонували невеличкий тест, який передбачав такі запитання:

1. “Як ти ставишся до українських народних пісень?” (Люблю, бажаю слухати, так собі, не знаю) – підкресліть.

2. “Хотів би ти брати участь у проведенні традиційних у школі свят: “Ода Вербі”, “Урок Матері”, “Хліб – найдорожче багатство!” (Бажав би, зміг би надати допомогу в оформленні, музичному та художньому, це мене не цікавить, не знаю) – підкресліть.

3. “Чи подобається тобі брати участь у роботі фольклорних колективів, слухати їх, наслідувати їх у власній творчості?” (Бажаю, не думав над цим) – підкресліть.

4. “Чи хотіли б ви займатися у гуртку народознавства, який відкрито у вузі?” (Бажав би, не цікавлюсь, не знаю) – підкресліть.

Анкетування, бесіди, інтерв'ю за згаданим вище тестом проведені у загальноосвітніх школах міста Луцька, Києва, Рівного показали, що більшість старшокласників – 65,7% із 208 опитаних з цікавістю та інтересом ставляться до народних традицій та художніх ремесел. Більш детальні дані наводимо у таблиці 4.

Таблиця 4

Відомості про інтереси старшокласників та їх ставлення до народознавства (К- 108, в %, 2005 р.)

Міста	Ставлення до народознавства				
	Народні пісні	Народні свята	Фольклорні колективи	Школа народознавства	Всього бажаних
м. Луцьк	58,2	20,2	9,9	11,3	99,6
м. Київ	54,4	3,8	19,3	8,7	99,8
м. Рівне	58,3	6,7	22,7	22,7	99,3

Як видно з таблиці 4, більшість майбутніх випускників люблять українську народну пісню, у них позитивні наміри щодо заняття у позанавчальний час в гуртку народознавства, які працюють у вузах Рівного, Києва, Луцька. При цьому прослідковується педагогічна закономірність, що у загальноосвітніх школах, де гуртки народознавства працюють на належному рівні, відповідно зростає кількість бажаних вивчити народні традиції та ремесло. Так, 58,2% старшокласників у Луцькій СШ № 2 виявляють стійкий інтерес до участі у роботі фольклорного колективу та проведення традиційних народних свят, ініціатором яких є старшокласники та вчителі літератури. Аналіз даних, згідно проведеного тестування свідчить про те, що більшість старшокласників готові позитивно осмислити ідею національного відродження України, виявили бажання брати участь в цьому творчому процесі, розкривати свої здібності у навчально-пізнавальній діяльності.

Проводячи дослідження, вивчаючи вплив народних традицій на розвиток гуманістичних рис у майбутніх випускників, ми звернули увагу на такі основні аспекти: як впливає на розвиток пізнавальних інтересів швидкість та глибина сприйняття навчального матеріалу, який вид діяльності їх найбільше цікавить, як здійснюється організація навчально-пізнавальної діяльності на уроках, факультативних заняттях, як реалізується педагогічний контроль та самоконтроль. В ході проведеного дослідження встановили: частина

старшокласників віддають перевагу гурткам художньої самодіяльності та народної творчості, зокрема: народній вишивці – 17% дівчат, випалювання на дереві – 11% хлопців; читанню історичної літератури – 18% хлопців і дівчат; образотворчому мистецтву – 15%; столярній справі – 5%.

В ході здійснення навчально-пізнавальної діяльності старшокласників ми вивчили їх ставлення до виконання певних доручень, щоб виявити як формуються позитивні загальнолюдські риси. Для цієї мети запропонували анкету такого змісту:

1. Чи подобається вам виконувати доручення, одержані від своїх однокласників, батьків, вчителів?
2. Читанням якої літератури ви більш за все цікавитесь? (історичної, патріотичної, героїчної, фантастичної) – підкресліть.
3. Які доручення вам більше подобається виконувати: індивідуальні чи колективні?
4. Що ви більше любите читати – газети, книги, журнали?
5. В яких гуртках ви хотіли б займатись з більшим бажанням – мови та літератури, історії, математики, народознавства?

Перше дослідження за цією програмою проводили серед учнів 9-11 класів у загальноосвітніх школах м. Рівного, Києва, Луцька 7-8 вересня, друге – 10-12 грудня, третє – 2-4 березня, четверте – 3-5 травня.

Анкетування, особисті бесіди зі старшокласниками, з вчителями, з керівниками гуртків, власні спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх випускників на протязі 2000-2002 рр. дозволили нам за результатами дослідження умовно визначити шість груп старшокласників.

Перша група – вірні і впевнені відповіді на всі питання дослідження; друга – частина відповідей впевнених, частина невпевнених; третя – більша частина відповідей впевнених; четверта – менша частина відповідей впевнених; п'ята група – невпевнені відповіді на протязі року; шоста група – респонденти не дали відповідей.

При всій умовності поданої вище класифікації поділу респондентів на шість груп вона, тим не менше, дозволяє встановити певну тенденцію формування громадянських рис майбутніх випускників, виявлення їх бажань і інтересів у процесі навчально-пізнавальної та громадської діяльності. Одержану і оброблену інформацію подаємо у таблиці 5. Узагальнення даних досліджень переконує в тому, що в 9-11 класах 33,4% старшокласників проявляють стійкі переконання у гуманістичному ставленні до однолітків і старших; у виконанні конкретних доручень для проявів позитивних рис, але певна кількість майбутніх випускників (19,8%), що умовно віднесені нами до V і VI групи, не проявляють себе з цієї сторони і є резервом для підвищення ефективності виховної роботи громадянського спрямування. Це насторожує і тому, що кількість учнів, віднесених до груп V і VI складає 28,6%, що свідчить про значні недоліки у формуванні сучасної особистості старшокласника, його громадянської позиції.

Таблиця 5

Результати дослідження формування громадянських рис та інтересів і бажань старшокласників (К-108, в %)

Класи	I гр.	II гр.	III гр.	IV гр.	V гр.	VI гр.
Початок року	33,4	18,6	16,3	11,9	10,3	9,5
Кінець року	11,8	21,3	20,7	17,6	15,2	13,4

Формування громадянських рис майбутніх випускників має на меті засвоєння ними тієї частини основ людської діяльності, яка тісно пов'язана із розв'язанням проблем благодійності, людяності, доброти, чесності, які потрібні кожній особистості, незалежно від обраної у майбутньому професії. В світлі сучасних дидактичних досліджень змісту освіти, який повинен забезпечувати засвоєння старшокласниками основ соціальної позитивної поведінки, в тому числі і набуття позитивних гуманістичних рис, навчальна діяльність педагога і ініціатива старшокласників повинні спиратись на такі аспекти: перше – знання про природу, суспільство, техніку, людину та ефективні засоби діяльності; друге – набуття досвіду, використання відомих способів діяльності, які забезпечують формування гуманістичних навичок; третє – нагромаджувати у майбутніх випускників досвід творчого підходу до будь-якого виду діяльності; четверте – збагачувати досвід старшокласників про емоційне ставлення до людей та їх діяльності, тобто, формування позитивних рис у учнів, що має спиратись на предметно-життєву, важливу для кожної особистості реальну основу гуманістичних відносин, формування майбутнього свідомого громадянина.

Такий підхід до дослідження, формування громадянського мислення у старшокласників допоміг нам прослідкувати ефективність систематичного цілеспрямованого впливу з боку вчителів на розвиток особистості випускника, порівняти результати цієї роботи на початку і кінці навчального року. Для виявлення теоретичних знань про громадянське мислення ми в процесі констатуючого експерименту на заняттях української мови та літератури виявляли стан проведення творчих робіт вчителями гуманітарного циклу. Він включав в себе такі аспекти: підготовчий, основний та підсумковий етапи. На підготовчому етапі пропонувалося старшокласникам обрати тему для творчої роботи, яка враховувала певним чином інтереси особистості, рівень їх інтелектуальної підготовки, розвиток громадянського мислення. На цьому етапі в 9-11 класах проводились: а) екскурсії в краєзнавчі музеї, перегляд та обговорення кінофільмів, які відображають національні традиції народу України та її справжньої історії; б) ознайомлення старшокласників з творами мистецтва та виробами умільців.

На основному етапі здійснювалось виконання творчих робіт старшокласниками у двох варіантах: а) написання твору в домашніх умовах на основі власного вибору літератури; б) написання творчої роботи в класі з обмеженням часу.

На заключному етапі підводились підсумки, аналізувалась власна думка кожного майбутнього випускника, його розуміння громадянського світогляду. Тому констатуючий експеримент проводили на протязі трьох років у школах, гімназіях м. Рівного, Києва, Луцька, пропонували старшокласникам три теми:

1. В чому краса людини-громадянина.
2. Які риси характеру сучасної особистості ви найбільше цінуєте.
3. Які справи дають підставу називати людину особистістю.

Аналізуючи творчі роботи старшокласників, ми одночасно вели спостереження за їх громадською поведінкою, аналізували конкретні дії та вчинки. На основі проведеного дослідження у процесі написання творчих робіт одержали такі конкретні результати, які подаємо у таблиці 6.

Таблиця 6

Результати виявлення теоретичних громадянських знань у старшокласників та одержані оцінки за твори (К- 108, в %)

Класи	Роки											
	2003				2004				2005			
	5	4	3	2	5	4	3	2	5	4	3	2
Кінець року	33,4	44,1	18,7	3,5	34,4	46,1	17,8	3,1	35,1	45,8	18,2	4,3
Початок року	11,8	16,1	60,1	7,6	10,8	17,2	59,1	6,2	12,1	19,4	48,3	6,7

Таким чином, аналіз даних, наведених в таблиці 6, дає підставу зробити висновок, що крім засвоєння теоретичних знань про людяність і доброту, громадянську позицію потрібно звертати увагу на механізм їх формування у процесі життєдіяльності та свідомо ставитись до навчання грамоти, що викликає турботу, бо в середньому 6,5% старшокласників виявляють незадовільні знання у письмовій мові.

Проведені нами дослідження показали, що майже 59% майбутніх випускників у процесі підготовки до занять мало приділяють уваги культурі читання, а це відбивається на якості розвитку пізнавальних і гуманістичних інтересів, на більш повноцінній реалізації освітньо-виховних можливостей, які дають заняття з вивчення мистецтва слова, основ літератури та літературного читання.

Багаторічний педагогічний досвід роботи у школі переконує нас в тому, що формування стійкого інтересу і потреби в читанні складає один із важливих аспектів громадянського виховання старшокласників. Ключ до вирішення цієї важливої проблеми у процесі констатуючого експерименту ми шукали, в поєднанні обов'язкового, передбаченого навчальною програмою і самостійного, цілеспрямованого вчителями читання старшокласників. Ми враховували у цьому плані окремі рекомендації дослідників з питань методики літератури та мови: О.О. Рисака, В.Ф. Давидюка, Л.П. Рожило, але найбільше нам пригодились науково-методичні поради вченого-мовознавця І.Р. Вихованця, його праця „Таїна слова”.

В процесі здійснення констатувального експерименту ми виявили, що важливим показником формування стійкого інтересу до книги можуть служити мотиви звернення до читання: до них належать такі: інформаційно-пізнавальні, морально-світоглядні, емоційно-естетичні. Відсутність хоча б одного мотиву, а також заміна його менш цінним (розважальним, ситуаційним, утилітарним) свідчить, що стійка потреба в читанні високохудожньої літератури ще не сформована і знижує рівень громадянської вихованості старшокласників.

Якісним показником формування громадянського мислення старшокласників є також використання різноманітних форм залучення їх до позанавчальної діяльності, зокрема:

- бажання брати участь в концертах;
- в літературних олімпіадах, ранках і вечорах;
- відвідування літературних гуртків та написання творчих робіт;
- обговорення радіотелепередач з питань народознавства та моральні теми.

В ході експериментальної роботи ми встановили, що потреба в читанні на 78% старшокласників зв'язана з формуванням громадянських рис майбутніх випускників, з розвитком їх як особистостей, який спирається на адекватне сприйняття художнього твору громадянського спрямування.

В процесі проведення науково-пошукової роботи вдалось встановити: якість виховної роботи педагога залежить не тільки від використання певної кількості наукової інформації, але і від творчої діяльності старшокласника та можливостей її засвоєння, емоцій вчителя, його вміння систематично включати старшокласників у процес громадянського мислення, засвоювати громадянські знання і вміння не тільки на заняттях, але й в процесі самостійної праці, виконуючи доручення соціального змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Набока О.Г. Формування ціннісних орієнтацій у старшокласників спеціалізованих класів економічного профілю: Автореферат дис.... канд. пед. наук. – Київ, 2000. – 20 с.
2. Пашенко О.Ю. Підготовка старшокласників до вибору майбутньої професії: Автореферат дис.... канд. пед. наук. – Тернопіль, 2000. – 20 с.
3. Програма з української мови і літератури для 5-11 класів. Затверджено МО і НУ. // Українська мова і література в школі, 2003, № 4 —С. 71 -80.

Резюме. В статтє раскрывається суть и структура педагогической культуры учителя в процессе

освоения старшеклассниками гуманитарными знаниями, обосновываются способы и условия общественной ответственности личности. Показываются ситуации эффективной организации учебной деятельности старшеклассников, которые должны освоить знания и умения общеобразовательных дисциплин и научиться из многих методов деятельности выбирать наиболее эффективные.

Ключевые слова: *общественная ответственность, общественное мышление, общественные черты, общественные знания.*

The summary. *The article deals with essence and structure of teacher's pedagogical culture in the process of mastering the humanities by senior pupils, ways and conditions of civic responsibility of personality are substantiated. There are examples of educational activity of senior pupils which have to master knowledge, skills and habits of general subjects and learn to choose of many ways of activity the most effective ones.*

Key word: *social responsibility, social reason, social trait, social knowledge.*

Одержано редакцією 15.01.2008.

УДК: 37. 011. 31. 001

А. П. ВЕРЕМЧУК

КОМПЛЕКСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНИХ ФУНКЦІЙ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ

Резюме. *Створення технології підготовки педагогів передбачає комплексне забезпечення реалізації системних функцій: організаційної, навчально-методичної, експертної, консультативної, координаційної, інтеграційної, контролюючої, прогнозуючої, управлінської. Їх системна реалізація слугуватиме підґрунтям для удосконалення інноваційної діяльності, підвищення рівня педагогічної майстерності, формування знань, умінь, навичок студентів та розвитку інноваційної культури всіх учасників навчально-виховного процесу.*

Ключові слова: *системні функції, інноваційна діяльність, інноваційна культура, інноваційні технології, методологічні концепції*

Пріоритетом розвитку сучасної системи освіти та виховання молоді є впровадження сучасних інформаційних технологій, які забезпечують доступ до мережі високоякісних баз даних, розширюють можливості учнів, студентів, викладачів у сприйнятті складної інформації. Провідне завдання сучасної освітньої системи – підготовка соціально адаптованої особистості, здатної на подальший саморозвиток і самостійне поповнення знань та умінь упродовж усього життя. Це передбачає наявність певних базових вимог, які гарантовано забезпечують досягнення цього завдання. Такі базові вимоги формуються у комплексі психолого-педагогічних настанов, що затверджуються на рівні державних інституцій, які відповідають за якість державної системи професійної освіти. В зарубіжних країнах (Англиї, США, Німеччини, Японії) педагогічна освіта суттєво реформувалася у бік гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу.

Серйозна теоретична підготовка майбутнього вчителя була і залишається провідною основою для дослідження ефективної практичної роботи педагога з боку науковців. Аналіз педагогічної освіти в Україні у новітній час засвідчує, що рівень її розвитку безпосередньо залежить від соціально-економічних умов нашого суспільства. Демократичні, гуманні відносини, які були характерні для 70-80 рр. ХХ ст., сприяли інтенсивному розвитку технологій вітчизняної педагогічної освіти і науки.

У другій половині ХХ століття західними вченими робились неодноразові спроби синтезувати і обґрунтувати певний набір технологічних критеріїв, які регламентують професійну діяльність і професію викладача. Однією із найбільш вдалих спроб у даному напрямі (за визнанням науковців) є обґрунтована англійським педагогом, директором педагогічної школи Брістольського університету Е.Хойлі „ідеальна модель професії”. Поняття „професія” пов’язується з видами діяльності, які репрезентують провідну соціальну функцію. Виконання цієї функції вимагає високого ступеня педагогічної майстерності.

Зазначимо, що майстерність проявляється як у стандартизованих, так і у нових нетипових ситуаціях діяльності. Окрім знань, які отримані через досвід (так званих „рецептурних знань”), необхідні певні систематичні знання; їх здобуття вимагає досить тривалого періоду навчання в системі вищої освіти. Тривалий термін професійної підготовки й освіти, відповідальність, центрування на інтересах „замовників” обов’язково винагороджується престижем педагогічної професії, формуванням педагогічної майстерності викладача, опануванням різноманітними педагогічними технологіями та відповідним рівнем заробітної платні [4, 421].

Успіх педагогічної діяльності педагога визначається, насамперед, ступенем фахової підготовки викладача. В міру набування педагогічного досвіду формуються оптимальні прийоми роботи, приходиться майстерність, яка дозволяє швидко адаптуватися в будь-якій студентській аудиторії, виникає легкість в роботі.

Для формування навчально-пізнавальних умінь педагогу слід загострити увагу на такому умінні, як рефлексія, під яким розуміється вміння відтворити „світ в собі і себе в світі”. Вона не належить до методів пізнання, її значення значно ширше. З одного боку, рефлексія – це самопізнання, самоспостереження, тобто роздуми над самим собою, своєю практичною та інтелектуальною діяльністю. З іншого боку, в предметне поле рефлексії входить розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту та методів пізнання. Ця складова теоретичної діяльності визначається як наукова (теоретична) рефлексія.

У дидактичних дослідженнях останніх років уміння викладача та студента рефлексувати належить до загальнонавчальних умінь, обов’язкових для ефективної професійної діяльності та якісного, технологічного навчання студентів вузів. Можна представити її у вигляді „технологічної сукупності”, наступних умінь: уміння

ЗМІСТ

<i>Бех І.Д.</i> Психологічне ферментування виховного процесу.	3
<i>Кукалець М.В., Мусій І.М.</i> Історичний аналіз розвитку педагогічних технологій.	8
<i>Дем'янюк Т.Д.</i> Соціально-психологічні механізми та загальнопедагогічні чинники виховання громадянина України.	10
<i>Кіндрат В.К.</i> Патріотичне виховання підлітків: психологічний аспект.	14
<i>Поліщук Н.В., Панченко М.С., Панченко І.М.</i> В.І. Вернадський і формування інтелектуального потенціалу нації.	23
<i>Косарева Н.І.</i> Формування почуття совісті як важливої риси громадянина-гуманіста.	28
<i>Калита Н.І.</i> Проблема жіночого виховання в структурі виховного ідеалу К. Ушинського.	31
<i>Пагура Т.І., Котовська Л.Г., Логін Т.П.</i> Теоретичні аспекти компетентісно зорієнтованого навчання.	34
<i>Панченко М.С., Панченко І.М., Поліщук Н.В.</i> Наука і духовність у процесі становлення творчої особистості.	39
<i>Боровець О.В.</i> Соціальна зумовленість системи виховання особистості.	44
<i>Безкоровайна О.В.</i> Проблема виховання культури особистісного самоствердження: концептуальні засади.	47
<i>Панчук А.П.</i> До проблеми громадянського виховання особистості.	53
<i>Савінова Н.С.</i> Стимулювання активної діяльності учнів в особистісно орієнтованому виховному процесі.	56
<i>Фіщук В.Г.</i> Стан організації самовиховання учнів в сучасній сільській школі.	62
<i>Нечипорук Л.І.</i> Формування моральної культури школярів в контексті загальнолюдських цінностей.	67
<i>Янцур М.С., Варич О.С.</i> Професійне самовизначення старшокласників у залежності від соціонічного типу особистості.	70
<i>Дещенко О.М.</i> Організаційно-педагогічні вимоги до навчального процесу з метою формування в учнів готовності до вибору професії.	77
<i>Войтович О.П.</i> Вивчення елементів фізики в курсах природознавства і математики початкової школи.	81
<i>Сіранчук Н.М.</i> Лінгводидактичне спрямування технологій розвитку образного мовлення в молодших школярів.	84
<i>Стельмащук Ж.Г.</i> Інтегрування різних видів мовленнєвої діяльності у процесі формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів.	88
<i>Колесніков С.А.</i> Гра на дитячих елементарних інструментах як засіб розвитку дітей молодшого шкільного віку.	91
<i>Трофімчук В.М.</i> Художнє конструювання як творчий навчально-виховний процес проектного моделювання старшокласників.	94
<i>Оксенюк О.В.</i> Відбір та структурування змісту історичного матеріалу з метою формування національних цінностей в учнів.	97
<i>Войтко А.І.</i> Організація професійних проб учнів VIII-IX класів загальноосвітньої школи.	102
<i>Денисюк Н.В.</i> Вирішення проблеми формування екологічної компетентності дівчат в програмах та навчально-методичних виданнях з трудового навчання (обслуговуюча праця).	104
<i>Семенович С.В.</i> Соціальна адаптація юнаків старшого шкільного віку засобами атлетичної гімнастики.	110
<i>Грицик Т.А.</i> Особливості форм та методів контролю навальних досягнень учнів з математики у профільних фізико-математичних класах.	113
<i>Парховнюк Г.О.</i> Роль вчителя інформатики в процесі формування професійного самовизначення старшокласників.	118
<i>Гудовсек О.А.</i> Роль позашкільних закладів освіти в системі естетичного виховання учнів (1950-1990 р.р.).	122
<i>Дем'яненко І.О.</i> Місце початкової спеціалізованої музичної освіти в структурі суспільних відносин.	125
<i>Мегем Є.І.</i> Навчальне завдання в проектній діяльності як особистісно значима проблема.	130
<i>Лісова С.В.</i> Деякі аспекти впровадження кредитної системи навчання.	134
<i>Шевчук А.С.</i> Технологія розробки програмно-методичного забезпечення фахових дисциплін за принципами кредитно-модульної системи.	135
<i>Мищеня О.М.</i> Формування громадянської відповідальності особистості у процесі засвоєння загальноосвітніх знань.	141
<i>Веремчук А.П.</i> Комплексне забезпечення реалізації системних функцій підготовки педагогів.	147
<i>Симчук Н.Р.</i> Проектно-технологічна діяльність студентів педагогічних коледжів.	151
<i>Хроленко М.В.</i> Модель процесу формування екологічної свідомості студентів педагогічних університетів.	157
<i>Завалевський Ю.І.</i> Роль професійної компетентності вчителів в умовах розбудови сучасної середньої освіти.	161
<i>Лупенко-Ковтун С.М.</i> Формування умінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів та інтерактивні технології навчання.	165
<i>Войтович І.С., Громов Д.В., Батишкіна Ю.В.</i> Методика застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищих навчальних закладах для роботи з інформаційними ресурсами.	168
<i>Стегній Т.А.</i> Інформаційні технології в практиці викладання музичного виховання у педагогічному навчальному закладі.	172
<i>Троцюк М.В.</i> Ієрархія ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.	174

<i>Мезем О.М.</i> Запровадження теоретичних аспектів методики викладання біології у практику роботи вітчизняної школи (друга половина 60-х—70-ті роки XX ст).	178
<i>Дупак Н.В.</i> Професійне навчання й підготовка фахівців у країнах Західної Європи.	183
<i>Димченко С.С.</i> Духовне відродження особистості Гната Хоткевича в контексті розвитку кобзарського мистецтва України.	185
<i>Потапчук Т.В.</i> Духовна музика – один із засобів формування духовного світу людини.	189
<i>Тарківська-Нагиналюк О.Д.</i> Особливості читання з листа у вокально-інструментальному ансамблі.	192
<i>Бондарчук А.Я.</i> Культура сімейних взаємин як педагогічна проблема.	195
<i>Відомості про авторів.</i>	198

Наукове видання

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 18. 02. 2008 р. Підписано до друку 28. 03. 2008 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 30,3. Обл. вид. арк. 30,7. Замовлення №67/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 8-0362-22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 8-0362-26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. —
Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20